

Росляк Роман Володимирович,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
викладач кафедри кінознавства.
Київський національний університет театру,
кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого,
Київ, Україна

Roman Rosliak,
Candidate of Art Studies, Associate Professor of
Cinema Studies Department,
Lecturer of the Film Studies Department.
I. K. Karpenko-Karyi Kyiv National Theatre,
Cinema and Television University,
Kyiv, Ukraine

ФОРМУВАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ВІТЧИЗНЯНОЇ КІНЕМАТОГРАФІЇ ЗА ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1919 рр.)

Анотація. *Мета статті* – проаналізувати особливості процесу створення нормативно-правової бази української кінематографії за доби існування національно-державних утворень і фактори, що на нього впливали. *Методологія дослідження.* При написанні статті застосовувалися принципи об'єктивності, історизму, системного підходу, а також проблемно-хронологічний, історико-порівняльний та інші методи дослідження. *Наукова новизна.* У статті вперше комплексно проаналізовано процес створення нормативно-правової бази української кінематографії. *Висновок.* До Лютневої революції 1917 р. у Російській імперії (і на українських землях, що входили до її складу) нормативно-правової бази з питань кінематографії фактично не існувало. Після створення Центральної Ради законодавчий процес у галузі кіно активізувався. Ініціаторами законодавчих ініціатив були театральний відділ (входив до складу Генерального секретарства освіти) і підпорядкована йому кінематографічна секція. Створення законодавства мало на меті упорядкувати тогочасний кінопроцес. Упродовж 1917-1919 років були розроблені такі проекти законів: про створення українського культурно-просвітнього кінотеатру і кінолабораторії; про створення державного мандрівного культурно-просвітнього кінотеатру; про монополізацію фільмів; про обов'язкові написи українською мовою на кінематографічних фільмах; про цензуру в кіно та інші. Створення законодавства з питань кінематографії відбувалося доволі повільно; далеко не все вдалося реалізувати. Законодавчий процес на деякий час гальмували зміни політичної влади в рамках національно-державних утворень. Та визначальним негативним фактором, що унеможливив подальшу роботу над законодавством, була російсько-більшовицька агресія на початку 1919 р.

Ключові слова: Українська революція, кінематографія, нормативно-правова база, монополізація, цензура, українська мова.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. До Лютневої революції 1917 р. у Російській імперії, а відповідно і на українських землях, що входили до її складу, нормативно-правової бази з питань кінематографії фактично не існувало. Відкриття, оподаткування кіноустанов відбувалося у рамках загального законодавства. Не були розроблені й цензурні нормативно-правові акти з питань кіно, у яких дуже були зацікавлені кінематографісти: це суттєво б зменшувало їх залежність від місцевих поліцейських, які на власний розсуд дозволяли чи забороняли фільми, а також від інших інституцій, таких, до прикладу, як церква. До дореволюційних здобутків можна зарахувати хіба що розробку правил, які визначали облаштування кінотеатрів, але вони стали вимушеним кроком через пожежі у цих закладах і загибель глядачів.

Відтак актуальність теми вбачається не лише в теоретичному аспекті – заповненні маловідомих сторінок українського кіно 1917-1919 рр., а й у практичному – використанні минулого досвіду при розробці сучасного законодавства вітчизняної кіногалузі.

Мета статті – проаналізувати особливості процесу створення нормативно-правової бази української кінематографії за доби існування національно-державних утворень і фактори, що на нього впливали.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Зазначена проблема головним чином перебувала у полі інтересів вітчизняних кінознавців. Серед них Л. Пуха (Пуха, 1999), яка, досліджуючи кінематографічну діяльність Леся Курбаса, значну увагу приділила заявленій темі, активно використовуючи раніше недоступні архівні документи, тогочасну періодичну пресу. Автором кількох праць є В. Миславський (Миславський, 2018). У контексті аналізу функціонування кіноосвітніх закладів до цієї теми звертався Р. Росляк (Росляк, 2006). Серед власне істориків на увагу насамперед заслуговує дисертаційне дослідження О. Бачинської про розвиток видовищних форм мистецтва в Українській Державі гетьмана Павла Скоропадського, в якому окремих розділ присвячено кіновиробництву та кінопрокату (Бачинська, 2016); Д. Розовик є автором монографії з національного культурного відродження 1917–1920 рр. (Розовик, 2002); Т. Осташко досліджувала літературно-мистецьке життя за часів Центральної Ради (Осташко, 1998). Попри певну розробленість теми, питання

формування нормативно-правової бази української кінематографії ще не було комплексно висвітлене, що і зумовило необхідність звернутися до зазначеної теми.

Виклад основного матеріалу. Ситуація щодо нормативно-правової бази з питань кінематографії почала змінюватися після Лютневої революції 1917-го, коли відбулося проголошення Української Центральної Ради, почали створюватися вищі органи української влади. Та одразу мусимо зауважити: процес формування кінозаконодавства, на відміну від інших галузей, проходив доволі повільно. До певної міри тут спрацював фактор «незначущості» кіно як нового і ще молодого виду мистецтва, хоча він був не єдиним.

Основний тягар законодавчих ініціатив ліг на плечі театрального відділу (підпорядковувався Генеральному секретарству освіти) та створеній у його складі наприкінці 1917-го кінематографічній секції. Точніше було б сказати – їх очільникам: голові відділу Марії Старицькій і голові секції Людмилі Старицькій-Черняхівській (остання через хворобу сестри часто виконувала обов'язки голови театрального відділу) – провідним посталям процесу українського національного-культурного відродження початку ХХ століття.

Робота над законодавством розпочалася, вочевидь, одразу після створення кіносекції, але цей процес зупинило російське вторгнення й окупація українських земель. Лише у березні 1918-го він відновився.

Однією з перших відомих законодавчих ініціатив у галузі кіно став законопроект про асигнування 210,9 тис. крб для потреб театрального відділу, надісланий 15 квітня 1918 р. до Ради Народних Міністрів УНР. Документ підписали народний міністр освіти та голова театрального відділу. 117 тис. крб із зазначеної суми передбачалися для потреб кіносекції. Отримані кошти планувалося використати на зарплатню завідувачів культурно-просвітнього кінотеатру, механікові-демонстратору, для придбання кінопроекційних апаратів, кінофільмів, негативної і позитивної плівки, створення кіноательє для зйомок фільмів і лабораторії для проявки відзнятого матеріалу, а також на закордонне відрядження (ЦДАВО України. Ф. 2581. Оп. 1. Спр. 200. Арк. 23-23 зв.).

Зазначений законопроект 22 квітня 1918 р. був підтриманий Радою Народних Міністрів, яка подала його на розгляд до Центральної Ради (*Українська Центральна Рада*. Т. 2, с. 298). Та за

якихось кілька днів – 29 квітня – внаслідок державного перевороту до влади прийшов П. Скоропадський, виникло нове національно-державне утворення – Українська Держава.

На деякий час процес створення нормативно-правової бази став на паузу, але не зупинився. Позитивним кроком нової влади стало створення у червні 1918-го Головного управління у справах мистецтва і національної культури (ГУМНК). Нова установа хоча і перебувала у складі Міністерства народної освіти і мистецтва, але мала значну автономію: окремий бюджет, очолював її головноуправляючий зі статусом товариша (заступника. – *Р. Р.*) міністра (ухвалений Радою Міністрів закон про утворення Головного управління мистецтва і національної культури і про перейменування Міністерства народної освіти в «Міністерство народної освіти та мистецтва, 1918»). На цю посаду невдовзі призначили П. Дорошенка. Природно, що до згаданої установи перейшов театральний відділ разом із кінематографічною секцією.

Значну роботу зроблено було театральним відділом і кіносекцією з підготовки документації для утворення в Києві культурно-просвітнього кінотеатру (хоча ця ідея прозвучала ще в листопаді 1917-го з уст Л. Старицької-Черняхівської (*ЦДАВО України*, Ф. 2581. Оп. 1. Спр. 190. Арк. 12)). 13 травня 1918 р. на підставі документів, підготовлених театральним відділом, міністр народної освіти М. Василенко надіслав доповідну записку до Ради Міністрів Української Держави про виділення 77,1 тис. на створення культурно-просвітнього кінотеатру та кінолабораторії. У документі зазначалося:

«За останні роки вплив кінематографа на народні маси дуже поширився – кінематограф став мистецтвом народу. Цей дужий фактор можна широко використати з культурно-просвітньою та агітаційною метою; кінематограф мусить стати засобом поширення серед народних мас рідної культури, засобом збудження національної свідомості, любові до рідного краю і його історії. Українські написи на фільмах кінематографа спричиняться до популяризації української мови. На жаль, цей дужий фактор використовується лише приватними підприємствами, що мають єдине завдання – добрі збори. Прислугуючись низькому смакові юрби, власники кінотеатрів демонструють малюнки, які сіють розпусту і пробуджують звірячі інстинкти. Театральний відділ вважає необхідним відкрити в Києві власний український культурно-просвітній кінематограф. В цьому кінематографі фільми по-

винні демонструватись тільки з українськими написами. Щоб друкувати українські написи, треба мати власну лабораторію – як для потреб власного кінематографа, так і для потреб існуючих на території України прокатних контор» (*ЦДАВО України*. Ф. 2201. Оп. 4. Спр. 6. Арк. 16).

Зазначений документ двічі спрямовувався до Малої Ради Міністрів, і обидва рази його повертали назад. Можливо, це сталося через заплановану реорганізацію Міністерства народної освіти, результатом стало якої створення 21 червня 1918 р. Головного управління у справах мистецтва та національної культури. Відтак останнє відомство й мало вирішувати це питання.

Нарешті, 8 серпня 1918 р. до Ради Міністрів УД вкотре була спрямована пояснювальна записка до законопроекту про асигнування коштів (уже 87100 крб) на створення культурно-просвітнього кінотеатру та кінолабораторії, яку підписали очільник ГУМНК П. Дорошенко та в.о. голови театального відділу Л. Старицька-Черняхівська (*ЦДАВО України*. Ф. 2457. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 9-9 зв.).

23 вересня 1918 р. згаданий законопроект підтримала фінансова комісія при Департаменті Державної скарбниці (*ЦДАВО України*. Ф. 2201. Оп. 2. Спр. 586. Арк. 49). Дійшло навіть до його розгляду, але результат був негативним. 7 жовтня 1918 р. Мала Рада Міністрів ухвалила рішення:

«Цілком і одногосно поділяючи основну думку відомства про необхідність користування кінематографами як мірою, котра допомагає розповсюдженню в широких колах людності відомостей про рідну культуру та історію <...> визнати все ж недоцільним улаштування, яке проектується відомством, казенного кінематографа і лабораторії, особливо при нікчемності тієї суми, яку відомство гадає обернути на цю потребу», – йшлося у документі. Міносвіти доручалося «розробити негайно питання про те, як принадити до цієї справи приватне підприємство і громадсько-просвітні установи» (*Українська Держава*, Т. 1, 2015). Погодьмося, дивна ситуація, тим більше, що йшлося про «нікчемну суму»...

Учергове до цього питання повернулися вже за часів Директорії УНР. Законопроект про заснування в м. Києві культурно-просвітнього кінотеатру та кінолабораторії у січні 1919-го підписали міністр народної освіти І. Огієнко та головноуправляючий справами мистецтва та національної культури П. Дорошенко. Однак підпис голови Ради Народ-

них Міністрів УНР на документі відсутній (ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 2. Спр. 586. Арк. 47-47 зв.).

Усвідомлюючи, що лише один культурно-просвітній кінотеатр у Києві проблем не вирішить, кіносекція розпочала активну роботу зі створення мережі пересувних кіноустановок, що отримали назву мандрівних кінотеатрів. Насамперед було розроблено документацію державного мандрівного культурно-просвітнього кінотеатру, основне завдання якого – «поширювати серед селянства культуру й освіту, а також давати глядачам розумну і чисту розвагу» (ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 4. Спр. 6. Арк. 3). Тобто він орієнтувався головним чином на українських селян.

У розробленому кіносекцією у вересні 1918 р. законопроекті зазначалося, що державний мандрівний культурно-просвітній кінотеатр має право безмитно закуповувати за кордоном усе необхідне обладнання. Його співробітники вважалися державними службовцями і користувалися правами і пільгами вчителів середніх шкіл (ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 4. Спр. 6. Арк. 8-8 зв.). Географічно установа містилася в Києві, а її штат становили завідувач та його помічник, двоє кіномеханіків і двоє їх помічників, двоє лекторів і троє канцеляристів (ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 4. Спр. 6. Арк. 7.).

Але й один мандрівний кінотеатр, природно, неспроможний був охопити всю територію України. Тож невдовзі розпочалася розробка нормативно-правової бази щодо цілої мережі таких кінотеатрів. Так, 17 січня 1919 р. (уже за часів Директорії) голова театрального відділу М. Старицька надіслала доповідну записку головноуправляючому мистецтва та національної культури, в якій акцентувала увагу на ролі держави у вихованні народних мас засобами кіно. Це, власне кажучи, свого роду не лише план кінофікації України, а й організації виробництва фільмів:

Територія Української Народної Республіки повинна бути вкрита густою сіткою мандрівних кінотеатрів; влада Української Народної Республіки повинна притягти всі існуючі на території держави кінотеатри, вироблюючи фільми з бульварним змістом, і т.д. – заради виробництва культурно-просвітніх картин по завданням педагогічних комісій; необхідно заснувати лекторські громади; скупчити при Головному управлінні мистецтв і національної культури маючися в приватних руках культурно-просвітні картини; надрукувати лекції до кожної картини <...> Відстале в культурнім відношенні

селянство, що тоне не по своїй вині в темряві та несвідомості, тепер вимагає помочі від своєї рідної і народної влади. Як би там не був скрутний фінансовий стан держави – питання про розповсюдження культури серед народу в народної влади повинно бути на першій плані (ЦДАВО України 3689. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 46-46 зв.).

Реалізацію цих завдань пропонувалося здійснити шляхом створення при ГУМНК спеціального відділу, що опікувався б мандрівними кінотеатрами на всій території УНР. Штат зазначеного відділу – п'ять осіб: голова, помічник голови, діловод, інструктор, завідувач бібліотеки кінотеатру (власне фільмотеки. – *Р. Р.*), «відправитель фільм», рахівник (ЦДАВО України. Ф. 3689. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 46 зв.). Усього планувалося створити 20 мандрівних кінотеатрів (зі штатом три особи в кожному: кіномеханік, помічник кіномеханіка та лектор), які б функціонували 20 днів на місяць (ЦДАВО України. Ф. 3689. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 47-47 зв.). Доповідна завершувалася на оптимістичній ноті: «Коли 20 кінотеатрів будуть сіяти серед народу „добре, розумне та вічне“, і явиться попит у поширенні цієї організації, то, бачучи чудові наслідки цієї праці, можна буде з чистою совістю поширювати цю працю новими асигнуваннями <...>» (ЦДАВО України. Ф. 3689. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 47 зв.). Задум був чудовий, от тільки коштів на цю справу потрібно було майже півтора мільйони (точніше 1467 тис.) крб – сума на той час доволі значна. Відтак згаданий проєкт (ЦДАВО України. Ф. 3689. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 1.) реалізований, на жаль, не був...».

У згаданий період відбувалася і підготовка нормативно-правової бази щодо монополізації фільмів. З цією метою низці фахівців, а також Міністерству торгу і промисловості були надіслані запитання на нараду, що мала відбутися 30 квітня 1918 р. (ЦДАВО України. Ф. 2581. Оп. 1. Спр. 199. Арк. 71)¹. А для більш докладного опрацювання питання – навіть сформували відповідну комісію, перше засідання якої запланували на 14 червня 1918 р. за адресою: Бібіковський бульвар 14 (нині – бульвар Тараса Шевченка. – *Р. Р.*); запитання отримали представники міністерств внутрішніх справ, фінансів, торгу та промисловості, праці (департамент статистики) та ін. (ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 2. Спр. 586. Арк. 16-19).

В архіві збереглася чернетка проєкту закону про монополізацію придбання фільмів закордонного і вітчизняного виробництва. Судячи з того,

що в документі згадується і «Українська Народна Республіка», і «Українська Держава», а також «Українська Республіка», він, імовірно, з'явився десь у листопаді-грудні 1918 р., уже під час антигетьманського повстання.

Відповідно до зазначеного документа всі фільми іноземного і вітчизняного виробництва мали надходити до кіносекції, яка влаштовувала перегляди для власників прокатних контор і кінотеатрів, а потім продавала їх з 20% надбавкою. Натомість фільми, призначені для демонстрування у навчальних закладах Міністерства народної освіти, кіносекція купувала самостійно. До зазначених картин укладалися пояснювальні лекції та видавалися у вигляді окремих брошур.

Територія України поділялася на чотири райони: Волинь і Поділля; Київщина і Чернігівщина; Харківщина і Полтавщина; Катеринославщина і Таврія (без Криму). В кожному із зазначених районів створювалися відділи-агентства кіносекції, до штату яких входили «кінематографічні фотографи», що фільмували важливі події державного, політичного та громадсько-культурного життя. Створене ж кінематографічне пресбюро розповсюджувало цю хроніку не лише на території України, але й за кордоном (ЦДАВО України. Ф. 2457. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 61-61 зв.).

Загалом же, на думку авторів проєкту, монополізація давала можливість Міносвіти «мати моральний контроль над змістом фільм, що демонструються по кінотеатрах» (ЦДАВО України. Ф. 2457. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 61 зв.). Увесь прибуток у разі реалізації згаданого закону мав становити близько мільйона карбованців, і спрямовувався б на культурно-просвітні потреби українського народу (ЦДАВО України. Ф. 2457. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 62).

Важливою законодачою ініціативою, що її вдалося реалізувати (щоправда не одразу) став проєкт закону про українські написи на фільмах. Уперше його було подано на затвердження ще в квітні 1918-го. Та після «чотиримісячної блуканини» (за визначенням М. Старицької) повторно проєкт подали вже у серпні (ЦДАВО України. Ф. 3689. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 4).

Обґрунтовуючи необхідність ухвалення законопроєкту, головноуправляючий у справах мистецтв та національної культури та в.о. голови театрального відділу Л. Старицька-Черняхівська у своїй доповідній від 8 серпня 1918 р. посилялася на досвід сусідньої Польщі, «де силоміць

точилася вперта боротьба проти русифікації <...>, одним з кращих факторів прищеплювання рідної мови в народних масах культурні сили Польщі визнали кінотеатр», і де ще за часів царату поляки вибороли право поруч із написами російською робити написи польською мовою (ЦДАВО України. Ф. 2457. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 12.). Незважаючи на той факт, що в Україні державною мовою визнано було українську, ситуація тут кардинально відрізнялася: «Не кажучи вже про провінцію, але навіть у Києві, столиці України, немає жодного кінотеатру, де б демонструвалися картини з українськими написами. – Йшлося у документі. – Походить це, звичайно, з того, що майже всі власники кінотеатрів не належать до української національності і одержують фільми від фабрик московських та закордонних» (ЦДАВО України. Ф. 2457. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 12.).

Пропонований проєкт закону «Про обов'язкові написи українською мовою на кінематографічних фільмах» містив лише три пункти, однак він міг суттєво змінити ситуацію в утвердженні української мови як державної:

«а) Всі написи на кінематографічних фільмах – назви картин, пояснення і т. і. – повинні бути зроблені українською мовою.

в) Поруч з написами українською мовою власники кінофільм можуть робити [написи] і другими мовами.

с) Через місяць по оголошенню сього закону він стає обов'язковим для всіх фабрик, всіх власників кінотеатрів та всіх власників прокатних контор» (ЦДАВО України. Ф. 2457. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 12 зв.).

Щодо власників закордонних кіностудій, то в авторів доповідної не було сумнівів: довідавшись про такий закон, вони надсилатимуть фільми з українськими написами, як до того часу надсилали з російськими (ЦДАВО України. Ф. 2457. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 12 зв.). А от з російськими кінематографістами ситуація, вочевидь, була зовсім іншою. Зрештою, є велика ймовірність, що вони разом із проросійськи налаштованими співробітниками Малої Ради Міністрів УД² доклали «зусиль», аби зазначений законопроєкт був ветоаний. Відбулося це 26 серпня 1918 р. на засіданні, де головував такий собі М. Гаврилов. М. Старицька зазначала, що документ був відхилений без пояснення причин (ЦДАВО України. Ф. 3689. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 4). Утім «аргументи» таки були. Тож наведемо їх повністю:

«Приймаючи на увагу:

а) що історичні факти, котрі зазначаються самим відомством в пояснюючій записці до законопроекту, показують, що всякі заходи примусового введення мови не досягали мети, а часом давали навіть відворотні наслідки;

б) що виготовлення на кінематографічних фільмах українських написів повинно в свій час з'явитися звичайним наслідком тяжіння народних мас до рідної мови і бажання людності відвідувати переважно ті вистави, де написи виконуються на місцевій мові;

в) що почин в цій справі – звичайно, добротний, а не примусовий, – може зробити само відомство, випускаючи на продаж з українськими написами фільми, котрі виготовлюються з його майстерні, – законопроект відхилити.

Представники міністерств народної освіти та закордонних справ залишилися при особній думці».

Разом з тим, Мала Рада доручила очільнику ГУМНК «розробити загальне питання про заходи розповсюдження в народних масах популярних книжок, фільмів, малюнків, наукових підручників і т. п., котрі ознайомлюють і правильно освічують факти народної історії, географії і культури України» (*Українська Держава*. Т. 1, 2015, с. 593).

Отримавши відмову, кіносекція продовжували і надалі лобіювати законопроект. Зрештою, його таки вдалося ухвалити, коли до влади в Україні прийшла Директорія. Лист театрального відділу та кіносекції від 23 січня 1919 р. щодо повторного розгляду цього питання (ЦДАВО України. Ф. 3689. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 50) підтримали новий міністр освіти І. Огієнко та керівник ГУМНК П. Дорошенко (ЦДАВО України. Ф. 3689. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 51). Майже блискавично (24 січня 1919-го) Рада Міністрів УНР, заслухавши доповідь міністра народної освіти з означеного питання, ухвалила проект закону «Про українські написи на кінофільмах в Українській Народній Республіці» (*Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки*. Т. 1, 2006, с. 214). Закон було затверджено 8 лютого 1919 р. на засіданні Директорії УНР за головуванням В. Винниченка (*Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки*. Т. 1, 2006, с. 43).

У той же час сестри Старицькі чудово розуміли, що законодавчих рішень недостатньо, необхідно впроваджувати відповідні економічні важелі. Тому цілком логічним виглядає їх звернення ще на початку січня 1919-го до П. Дорошенка

з клопотанням звільнити кінотеатри, в яких демонструватимуться фільми з українськими написами, від театального оподаткування (ЦДАВО України. Ф. 3689. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 42).

Не випадковим було звернення театального відділу і кіносекції до питань цензури в кіно. Відтак театральний відділ ще наприкінці березня 1918-го звернувся до міністра народної освіти (причому вже вдруге): «Тим часом справа сучасного кінематографа цілком не відповідає нашим завданням, позаяк в них (у кінотеатрах. – *Р. Р.*) демонструють малюнки (фільми. – *Р. Р.*) без жодної ухвали того органу, що має завданням пильнувати, аби кінематографи не були сіячами розпусти і звірячих інстинктів», – йшлося у листі (ЦДАВО України. Ф. 2581. Оп. 1. Спр. 199. Арк. 44 зв.). Пропонувалося негайно створити комісію з перегляду фільмів і видати відповідне розпорядження про заборону їх демонстрування без відповідного на те дозволу. Створити зазначений орган мало Міністерство освіти. До обов'язків цієї комісії входив і контроль над титруванням фільмів українською мовою; причому українські титри стояли на першому місці (ЦДАВО України. Ф. 2581. Оп. 1. Спр. 199. Арк. 45). На жаль, і ця ініціатива не знайшла підтримки...

Після повалення Гетьманату та приходу до влади Директорії УНР Головне управління мистецтва та національної культури залишалося у складі Міністерства народної освіти. А це вселяло надію на безперервність законотворчого процесу.

16 січня 1919 р. голова театального відділу М. Старицька у доповідній записці до П. Дорошенка визначила одинадцять законопроектів, що потребували негайного ухвалення. З яких два з питань кіно: про утворення українського культурно-просвітнього кінотеатру та про мандрівні народні кінотеатри (ЦДАВО України. Ф. 3689. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 4 зв.) (згодом на затвердження повторно подано також третій законопроект – «Про українські написи на кінофільмах в Українській Народній Республіці», який невдовзі ухвалено, – про це йшлося вище. – *Р. Р.*).

Завершувалася доповідна майже ультимативна: «Прохаючи пильно пана головноуправляючого вжити всіх заходів, аби Директорією Української Народної Республіки було затверджено перелічені вгорі законопроекти, театральний відділ зазначає, що накопи б законопроекти ці не було затверджено шляхом надзвичайним, негайним – він здійснює з себе відповідальність за продуктивність праці

театрального відділу» (ЦДАВО України. Ф. 3689. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 4 зв.).

Однак наступ Червоної армії унеможливив подальшу роботу. Деякі співробітники ГУМ-НК виїхали до Вінниці разом з Директорією та Радою Народних Міністрів УНР, але більшість (у т. ч. і Л. Старицька-Черняхівська) залишилися в Києві. Але через свої національні переконання для нової влади вона була чужою, та й навряд чи погодилася б на подальшу співпрацю зі своїми ідейними супротивниками...

Висновки. Започаткування створення законодавчої бази стало логічним результатом прагнення українців до власної державності. Упродовж 1917-1919 рр. театральним відділом і його кіносекцією було розроблено низку законопроектів, що мали б упорядкувати кінопроцес: про культурно-просвітній, державний мандрівний культурно-просвітній кінотеатри, монополізацію фільмів, українські написи на фільмах та ін. Однак створення кінозаконодавства, на відміну від інших галузей, проходило доволі повільно, і далеко не все із запланованого вдалося реалізувати. Певною мірою на цьому позначився фактор «незначущості» кіно як молодого виду мистецтва, неусвідомлення з боку деяких високопосадовців його. На деякий час гальмували законодавчий процес зміни політичної влади в рамках національно-державних утворень. Та визначальним негативним фактором, що унеможливив подальшу роботу над законодавством, стала російсько-більшовицька агресія на початку 1919 р.

У публікації розглянуто лише один із аспектів діяльності органів державної влади у галузі кіно – законодавчі ініціативи. Відтак не менш перспективними, на нашу думку, може бути подальше вивчення кінотворничого процесу, організації прокату тощо.

Джерела та література

- Бачинська, О. (2016). *Розвиток видовищних форм мистецтва в Українській Державі гетьмана Павла Скоропадського: історичний аспект*. Дис. канд. істор. наук, спец. 07.00.01. Кам'янець-Подільський нац. ун-тет ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський.
- Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. *Листопад 1918– листопад 1920 рр.: Документи і матеріали*. У 2-х т. Т. 1 (2006). Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги. 688 с.
- Миславський, В. Н. (2018). *Історія українського кіно 1896–1930: факти і документи*. Т. 1. Харків: Дім Реклами. 680 с.
- Осташко, Т. (1998). З історії літературно-мистецького життя в Україні за часів Центральної Ради. *Український історичний журнал*, № 3, с. 24-38.
- Пуха, Л. Г. (1999). *Кінематограф і Лесь Курбас*. Черкаси: Сіяч. 106 с.
- Розовик, Д. Ф. (2002). *Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917-1920)*. Київ: Видавничо-поліграф. центр «Київський університет». 312 с.
- Росляк, Р. В. (2006). *Кіноосвіта в Україні (перша третина XX століття)*: Навч. посібник. Київ: ПП «ЕКМО». 226 с.
- Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). *Документи і матеріали*: У 2-х т. Т. 1 (2015). Упоряд.: Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора. XVIII+790 с.
- Українська Центральна Рада: *Документи і матеріали*: У 2-х т. Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. (1997). Упоряд.: В. Ф. Верстюк (керівник та ін.). Київ: Наукова думка. 587 с.
- Ухвалений Радою Міністрів закон про утворення Головного управління мистецтва і національної культури і про перейменування Міністерства народної освіти в «Міністерство народної освіти та мистецтва» (1918, липень 5). *Державний вістник*, с. 2.
- ЦДАВО України. Фонд 2201. Опис 2. Справа 586.
- ЦДАВО України. Фонд. 2201. Опис 4. Справа. 6.
- ЦДАВО України. Фонд 2457. Опис 1. Справа 62.
- ЦДАВО України. Фонд 2581. Опис 1. Справа 190.
- ЦДАВО України. Фонд 2581. Опис. Справа 199.
- ЦДАВО України. Фонд 2581. Опис. Справа 200. Арк. 23-23 зв.
- ЦДАВО України. Фонд 3689. Опис. Справа 19.
- ЦДАВО України. Фонд 3689. Опис. Справа 21.

References

- Bachynska, O. (2016). *Rozvytok vydovyschnykh form mystetstva v Ukrainskii Derzhavi hetmana Pavla Skoropadskoho: istorychnyi aspekt* [The development of spectacular forms of art in the Ukrainian State of Hetman Pavlo Skoropadskyi: a historical aspect]. Dys. ... kand. istor. nauk. Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, Kamianets-Podilskyi. [in Ukrainian]
- Dyrektoriiia, Rada Narodnykh Ministriv Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. *Lystopad 1918– lystopad 1920 rr.: Dokumenty i materialy* [Directory, Council of People's Ministers of the Ukrainian People's Republic]. *U 2-kh tomakh*. T. 1 (2006). Uporiad.: V. Verstiuk (kerivnyk) ta in. Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihiy. 688 s. [in Ukrainian]
- Myslavskiy, V. N. (2018). *Istoriia ukrainskoho kino 1896–1930: fakty i dokumenty* [History of Ukrainian cinema 1896–1930: facts and documents]. T. 1. Kharkiv: Dim Reklamy. 680 p. [in Ukrainian]
- Ostashko, T. (1998). *Z istorii literaturno-mystetskoho zhyttia v Ukraini za chasiv Tsentralnoi Rady* [From the

- history of literary and artistic life in Ukraine during the time of the Central Rada]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, № 3. P. 24-38/ [in Ukrainian]
- Pukha, L. H. (1999). *Kinematohraf i Les Kurbas* [Cinematograph and Les Kurbas]. Cherkasy: Siiach. 106 p. [in Ukrainian]
- Rozovyk, D. F. (2002). *Ukrainske kulturne vidrozhennia v roky natsionalno-demokratychnoi revoliutsii (1917-1920)* [Ukrainian cultural revival during the years of the national-democratic revolution (1917-1920)]. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichniy tsentr «Kyivskiy universytet». 312 p. [in Ukrainian]
- Rosliak, R. V. (2006). *Kinoosvita v Ukraini (persha tretyna KhKh stolittia)* [Film education in Ukraine (first third of the 20th century)]. Navchaln. posibnyk. Kyiv: PP «EKMО». 226 p. [in Ukrainian]
- Ukrainska Derzhava (kviten – hruden 1918 roku). Dokumenty i materialy.* [Ukrainian State (April – December 1918) Documents and materials]. U 2 t. T. 1 (2015). Uporiad.: R. Pyrih (kerivnyk) ta in. Kyiv: Tempora. XVIII+790 p. [in Ukrainian]
- Ukrainska Tsentralna Rada: Dokumenty i materialy* [Ukrainian Central Rada: Documents and materials]. U 2 t. T. 2: 10 hrudnia 1917 r. – 29 kvitnia 1918 r. (1997). Uporiad.: V. F. Verstiuk (kerivnyk ta in.). Kyiv: Naukova dumka. 587 p. [in Ukrainian]
- Ukhvalenyi Radoiu Ministriv zakon pro utvorennia Holovnoho upravlinnia mystetstva i natsionalnoi kultury i pro pereimenuvannia Ministerstva narodnoi osvity v «Ministerstvo narodnoi osvity ta mystetstva» (1918, Lypen 5). *Derzhavnyi vistnyk*. P. 2. [in Ukrainian]
- TsDAVO Ukrainy. F. 2201. Op. 2. Spr. 586. [in Ukrainian]
- TsDAVO Ukrainy. F. 2201. Op. 4. Spr. 6. [in Ukrainian]
- TsDAVO Ukrainy. F. 2457. Op. 1. Spr. 62. [in Ukrainian]
- TsDAVO Ukrainy. F. 2581. Op. 1. Spr. 190. [in Ukrainian]
- TsDAVO Ukrainy. F. 2581. Op. 1. Spr. 199. [in Ukrainian]
- TsDAVO Ukrainy. F. 2581. Op. 1. Spr. 200. Ark. 23-23 зв. [in Ukrainian]
- TsDAVO Ukrainy. F. 3689. Op. 1. Spr. 19. [in Ukrainian]
- TsDAVO Ukrainy. F. 3689. Op. 1. Spr. 21. [in Ukrainian]

Примітки

¹ За іншою інформацією, крім монополізації кінофільмів, до порядку денного також увійшло питання монополізації всіх кінопідприємств (ЦДАВО України. Ф. 2581. Оп. 1. Спр. 199. Арк. 77 зв.), хоча здійснити останнє на той час було нереально та й недоцільно.

² Сумно, але в цьому контексті на думку чомусь спадають слова одного зі свідків тих подій про те, що «ділові установи – міністерства, суди – під новими українськими найменуваннями зберігали свою колишню російську суть» (Гольденвейзер, А. (1922). Із київських спогадів (1917-1920 рр.). *Архів російської революції*, VI, 229).

Roman Rosliak

Formation of the regulatory framework of national cinema during the Ukrainian Revolution (1917-1919)

Abstract. *The purpose of the article* – to analyze the peculiarities of the process of creating a regulatory framework for Ukrainian cinema during the existence of national state entities and the factors that influenced it. **The methodology.** In the research, we apply principles of objectivity, historicism, and a systematic approach, as well as problem-chronological, historical-comparative, and other research methods to conduct our analysis. **The scientific novelty.** The article is the first to comprehensively analyze the process of creating a regulatory framework for Ukrainian cinema. **Conclusion.** Before the February Revolution of 1917, there was virtually no legal framework for cinematography in the Russian Empire (and in the Ukrainian lands that were part of it). After the establishment of the Central Rada, the legislative process in the field of cinema intensified. The initiators of legislative initiatives were the theater department (part of the General Secretariat of Education) and the cinematography section subordinated to it. The purpose of the legislation was to regulate the film process of that time. Between 1917 and 1919, the following draft laws were developed: on the creation of a Ukrainian cultural and educational cinema and film laboratory; on the creation of a state traveling cultural and educational cinema; on the monopolization of films; on mandatory inscriptions in Ukrainian on cinematic films; on censorship in cinema, and others. The development of legislation on cinematography was rather slow; not everything was implemented. For some time, the legislative process was slowed down by changes in political power within the national state entities. But the decisive negative factor that made further work on legislation impossible was the Russian-Bolshevik aggression in early 1919.

Keywords: Ukrainian Revolution, cinema, legal framework, monopolization, censorship, Ukrainian language.